

Література

1. Армстронг М. Практика управління людськими ресурсами / Пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. — 8-е изд. — СПб.: Питер, 2008. — 832 с.
2. Колісниченко Н. М. Професійний розвиток та професійна підготовка з управління: глобальний контекст // www.academy.gov.ua.
3. Крушельницька О. В. Управління персоналом. — К.: Наукова думка, 2003. — 455 с. // www.economic.inl.com.ua.
4. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу: Навч. посібник / В. А. Савченко. — К.: КНЕУ, 2002. — 351 с.
5. Семів Л. К. Стратегія інноваційного розвитку держави та її вплив на людські ресурси // Регіональна економіка. — 2004. — № 2. — С. 7—22.
6. Сердюк В. Р., Заюков І. В. Інноваційні технології професійного навчання як складова інформаційного суспільства // www.conf.vstu.vinnica.ua.
7. Ткачук О. В. Соціально-економічні передумови підвищення ефективності підготовки кадрів в рамках системи якості на вітчизняних підприємствах // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, Вип. 11. — Кіровоград: КНТУ, 2007. — С. 179—183.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2010 р.

УДК 331.5

І. О. Курило, д-р екон. наук, завідувач відділу,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи НАН України

ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ І СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ЦІННІСНИЙ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ. У статті на матеріалах спеціального репрезентативного вибіркового обстеження молоді, проведеного в Україні у квітні 2010 р., аналізуються ціннісні орієнтації молоді, пов'язані із сферою праці, її освітньо-професійні установки, становище молоді на ринку праці за самооцінкою, а також розкриваються наявні перепони для реалізації трудових і освітньо-професійних установок молодих людей в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Молодь, економічна активність, освітньо-професійні ресурси, зайнятість, інноваційні навички, підприємництво, трудова міграція.

АННОТАЦИЯ. В статье на материалах специального выборочного обследования молодежи, проведенного в Украине в апреле 2010 г., анализируются ценностные ориентации молодежи, связанные со сферой труда, ее образовательно-профессиональные установки, положение молодежи на рынке труда по ее самооценке, а также раскрываются

имеющиеся барьеры для реализации трудовых и образовательно-профессиональных установок молодых людей в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: молодежь, экономическая активность, образовательно-профессиональные ресурсы, занятость, инновационные навыки, предпринимательство, трудовая миграция.

ABSTRACT. *The value orientations of young people related to the scope of work, its educational and professional aims, the situation of youth in the labor market are examined in the paper. It also deals with the barriers that prevent implementation employment, education and professional purposes of young people. The study is based on a special sample survey of youth conducted in Ukraine in April 2010.*

KEY WORDS: youth, economic activity, educational and professional resources, employment, innovation skills, entrepreneurship, labor migration.

Вступ. У кризові періоди та й під час посткризової стабілізації саме зміни у становищі різних верств населення на ринку праці, у соціально-трудої сфері слугують чи не найкращим індикатором реального стану економічного життя, ступеню збереження соціально-економічної рівноваги, можливостей виходу країни із суспільно-економічної кризи.

З-поміж різних (у тому числі вразливих) груп населення питанням економічної активності, зайнятості та працевлаштування саме молодіжних контингентів в Україні традиційно приділяється доволі багато уваги у вітчизняній науковій літературі. Це стосується наукового доробку як минулого перехідного десятиріччя, так і поточного, в межах якого період стабілізації й поліпшення загальної ситуації на ринку праці поступився, з кінця 2008-го, дестабілізації і проявам кризових явищ, що зберігаються й дотепер [1; 3—6; 8].

Водночас маємо зазначити, що в економічних дослідженнях із «молодіжної» соціально-трудої тематики наразі переважають ті, які опираються на аналіз статистичної інформації щодо економічної активності, характеристик зайнятості та безробіття молоді (відповідних даних по зареєстрованому ринку праці, а також результатів обстежень з питань економічної активності) і покликані всебічно охарактеризувати наявну ситуацію у даній сфері, найчастіше — у взаємозв'язку з макроекономічними процесами. Однак, на нашу думку, для розкриття генезису становища, яке складається на ринку праці і у соціально-трудої сфері у цілому, а також формування гіпотез щодо його змін у перспективі, цілком може прислужитися також і та «статистика думок», яка дає уявлення про ціннісні орієнтації сучасної молоді, мотивацію її економічної активності, інші поведінкові аспекти життєдіяльності, пов'язані із трудовою сферою.

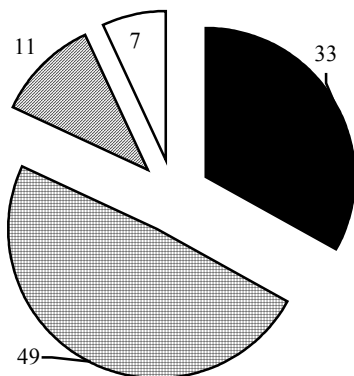
З огляду на певний дефіцит подібних досліджень останнім часом, *метою даної роботи* стало саме дослідження ціннісних орієнтацій молоді, пов'язаних із сферою праці, її освітньо-професійних ресурсів та відповідних установок, аналіз становища молоді на ринку праці за самооцінкою, формування уявлення про наявні нині перепони для реалізації трудових і освітньо-професійних установок молодих людей в Україні. Дослідження базувалося на матеріалах проведеного у квітні 2010 р. Центром «Соціальний моніторинг» спеціального репрезентативного вибіркового обстеження української молоді (віком від 15 до 35 років) «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації».

Результати. Наявність хорошої роботи та цінності, пов'язані з освітою і професійною зайнятістю, посідають чільне місце в ієрархії життєвих пріоритетів української молоді, на чому раніше вже наголошували інші дослідники [7; 9], і що знаходить своє підтвердження і в результатах новітнього опитування молоді, на якому базується наше дослідження. Так, 70 % опитаних вказали, що для них «дуже важливою» є *наявність хорошої роботи, професійна зайнятість*. Особливо багато серед молоді тих, для кого «дуже важливими» є такі «супутні» з економічною активністю, трудовою діяльністю цінності, як *економічна незалежність* («дуже важлива» для 63 % опитаних) та *матеріальний добробут* (77 %). Частка тих, хто відніс до «дуже важливих» цінностей також *освіту і знання* становила за підсумками опитування 53 %, ще 38 % респондентів вважають їх «скоріше важливими».

3-поміж загалу опитаних (а це понад 1800 молодих людей з усіх регіонів України) працюючі особи становили 53 % (ті, хто тільки працює, а також особи, які працюють і навчаються заочно тощо), ще 2 % опитаних становили особи, які навчаються та при цьому підробляють у вільний від навчання час, решта опитаної молоді була представлена учнями та студентами, а також тими, хто не навчається і не працює (серед останніх чисельно переважали зайняті у домогосподарствах та група безробітних). Уточнимо, що майже половина молодих людей, які не працюють і не навчаються, вказали на те, що вони зайняті домашньою роботою, доглядом за дітьми або ж іншими непрацевдатними членами родини, децю менше 30 % повідомили, що не мають роботи, але активно її шукають, 13 % визнали, що не мають роботи, хотіли б працювати, але при цьому активно роботу не шукають, решта ж незайнятих вказали на інші причини (як-от: підготовка до вступу у ВНЗ, непрацевдатність та ін.)

Дослідження трудових та професійних планів тих респондентів, які наразі здобувають професійну підготовку (навчаються у ВНЗ,

ПТНЗ тощо), дає підстави констатувати, що більшість із них мають намір після закінчення навчання працювати за спеціальністю, набутою у навчальному закладі, однак вельми значна частина тих, хто наразі здобуває професійну освіту, не впевнена щодо можливостей знайти відповідну роботу (рис. 1). Водночас певна частина респондентів, які навчаються (кожна дев'ята особа) зізналася, що не має наміру працювати за спеціальністю, націлена лиш на отримання вищої освіти, а працюватиме за іншим фахом.

- обов'язково працюватиму за спеціальністю
- ▨ маю намір працювати за спеціальністю, але не впевнений/на, що знайду відповідну роботу
- ▩ не збираюся працювати за опанованою спеціальністю, працюватиму в іншій сфері
- інші варіанти та не визначились

Рис. 1. Розподіл респондентів, які навчаються у ВНЗ, ПТНЗ тощо, за їх професійними планами, % («Молодь України», квітень 2010 р.).

Взагалі ж молоді люди, які наразі здобувають професійну освіту, по-різному оцінюють свої можливості щодо отримання підходящої роботи після закінчення навчання: кожен дев'ятий з опитаних вважає, що зможе доволі легко знайти роботу, 36 % усвідомлюють, що у пошуку роботи на них чекають певні труднощі, однак все ж оптимістично оцінюють свої можливості її знайти, а от 37 % опитаних вважають, що знайти підходящу роботу після закінчення навчання їм буде вельми складно або й практично неможливо. А от у чому молоді люди доволі однакові, так це у стратегіях працевлаштування після здобуття професійної

освіти. Майже половина (48 %) опитаної студентської молоді визнала, що у вирішенні питань свого працевлаштування насамперед розраховує на допомогу своїх *батьків або інших родичів*. Водночас третина опитаних заявила, що у вирішенні цього питання розраховує лише *на себе*. Кожен десятий покладається на допомогу *друзів або знайомих*. Показово, що на сприяння *навчального закладу* у працевлаштуванні розраховують лише 5 %, а на *служби зайнятості* — ще менше (лише 2 %).

Незбалансованість структури ринку праці та освітніх послуг і гостроту проблем працевлаштування молоді у відповідності з її фаховою приналежністю підтверджують і ті дані обстеження, що стосуються поширеності роботи не за спеціальністю серед працюючої молоді. Так, наразі за спеціальністю, отриманою у навчальному закладі (ВНЗ, ПТНЗ тощо), працює лише дещо менше половини (48 %) опитаної працюючої молоді. Працюють не за первинно набутою спеціальністю 37 %, а кожен десятий опитаний уже отримав іншу спеціальність і працює за нею. Серед респондентів, які наразі працюють не за спеціальністю, найбільшою є частка тих, хто як причину такого становища вказує дефіцит робочих місць за набутою спеціальністю (2/5). Удвічі меншою, але також вагомою, є й частка осіб, які працюють за іншим фахом через фінансову неперспективність первинно набутої спеціальності, ще стільки ж опитаних посилаються на такий чинник, як зміна особистих уподобань та професійних планів.

Певна частина працюючої молоді у сучасних кризових умовах не відчуває впевненості щодо своїх трудових перспектив на найближче майбутнє. Так, кожен дев'ятий з-поміж працюючих респондентів опитування «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» вважає імовірним, що протягом найближчого року залишиться без роботи, причому серед працюючих не за фахом, набутим у навчальному закладі, частка таких молодих людей суттєво вища і становить 19 %.

Результати даного обстеження дають змогу судити і про ступінь поширеності у середовищі молоді тих знань, навичок і вмій, що нині високо цінуються у працівниках, як-от: навички роботи на комп'ютері, спілкування іноземними мовами, водіння автомобіля тощо (рис. 2).

На наш погляд, ступінь поширеності володіння певними інноваційними навичками (й особливо — іноземними мовами), навіть у молодіжному середовищі в Україні є ще доволі низькою. Так, наприклад, з-поміж опитаних лише 37 % змогли похвалитися хорошими знаннями англійської мови (можуть розуміти, читати,

писати, спілкуватися). Водночас маємо наголосити і на значних міжпоселенських відмінностях, що стосуються поширеності володіння згаданими навичками серед молоді — у значно більш вигратному становищі щодо цього знаходяться городяни.

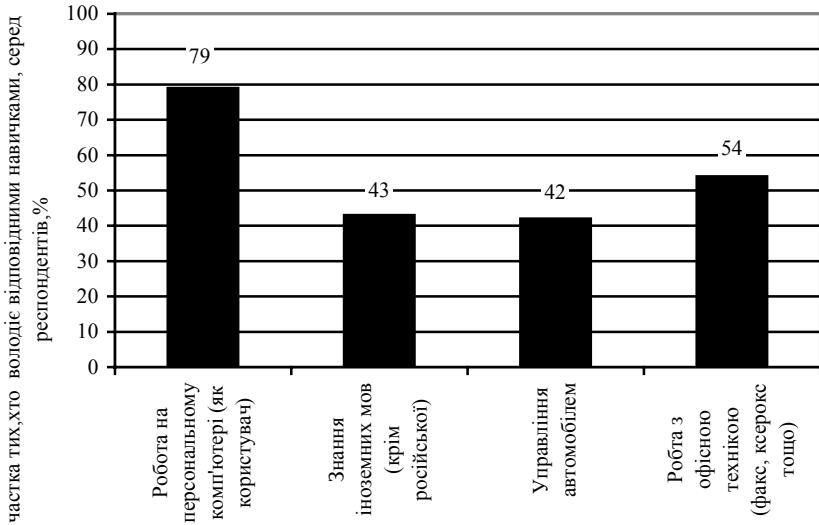

Рис. 2. Поширеність володіння окремими інноваційними навичками серед молоді 15—34 років в Україні (респонденти опитування «Молодь України», квітень 2010 р.)

В умовах прискорених економічних і техніко-технологічних змін, підтримання освітніх ресурсів в «активному стані», захист їх від «знецінення», а відтак — збереження індивідом бажаної позиції в освітньо-професійній ієрархії потребує від нього постійного оновлення знань, підвищення кваліфікації, подеколи — зміни профілю спеціальної освіти і передбачає участь у процесах навчання протягом трудового життя. Судячи з результатів опитування, традиції самоосвіти та вдосконалення є допоки недостатньо поширеними в Україні: порівняно невелика частина молодих людей приділяє належну увагу вдосконаленню та поповненню своїх знань та навичок, необхідних для роботи й саморозвитку. Так, упродовж останнього року лише 18 % молодих людей відвідували курси, лекції, тренінги або заняття, коли це потрібно було для роботи, і 20 % опитаних вказали, що вони додатково навчалися з метою самовдосконалення.

Становище індивідів на ринку праці, їх позиція у соціальній ієрархії немалою мірою визначається їх особистісними, соціально-психологічними особливостями. В їх числі — індивідуалістично-досяжні або, навпаки, пасивно-патерналістські установки, ступінь впевненості у своїх силах та мобільності психіки, особливості трудової мотивації тощо, які, у свою чергу, тісно взаємопов'язані із потенціалом такого соціального ресурсу, як вік. Так, зокрема, сучасна українська молодь вже здебільшого представлена особами, освітньо-професійний шлях та економічна біографія яких «вписується» у ринковий період суспільно-економічного розвитку країни, тож вони характеризуються більш високим ступенем залученості у ринкові відносини та інтеграції у нову соціально-економічну структуру суспільства. Згадаємо у зв'язку з цим і судження П. Сорокіна про те, що саме молодші вікові групи є, як правило, головними діячами і прихильниками реформ, а отже, епохи революцій і трансформацій — це епохи домінування більш молодих вікових груп. Якщо «...в епохи консервативні, спокійні й реакційні лідерами, правителями й властителями зазвичай виступають старики,... то, за загальним правилом, лідери й лицарі соціального новаторства у більшості випадків бувають ставлениками молодих вікових груп» [10, с. 113—114]. Відтак традиційно вважається, що молодь більш схильна до ризику, пов'язаного з самостійною зайнятістю або підприємницькою діяльністю, їй зазвичай притаманна готовність до зміни місця роботи і навіть характеру діяльності, до освоєння нової або більш складної роботи.

Аналіз складу опитаних у рамках обстеження «Молодь України» працюючих осіб за їх професійними та статусними ознаками показав, що серед них абсолютно превалюють наймані працівники (86 %). Лише близько 7 % становлять самозайняті особи, 4 % — підприємці-роботодавці. Престижність підприємницької діяльності у молодіжному середовищі є загальноновизнаною, а судження про підвищену схильність молоді до організації власного бізнесу — чи не найбільш популярним. Дані опитування дають змогу судити про поширеність активного прагнення української молоді до підприємництва як свого життєвого і професійного вибору (рис. 3).

Як бачимо, підприємництво вже стало або має стати реальним життєвим вибором одного з кожних дев'яти опитаних представників української молоді. Найбільшою ж серед опитаних є частка респондентів (2/5), які декларують своє бажання стати підприємцем, мати власну справу, однак вважають, що здійсненню цього бажання заважають різні обставини. Майже такою ж значущою є

і група молоді, яка не висловила бажання займатися підприємницькою діяльністю, а ще 9 % не визначилися із своїм вибором з цього питання.

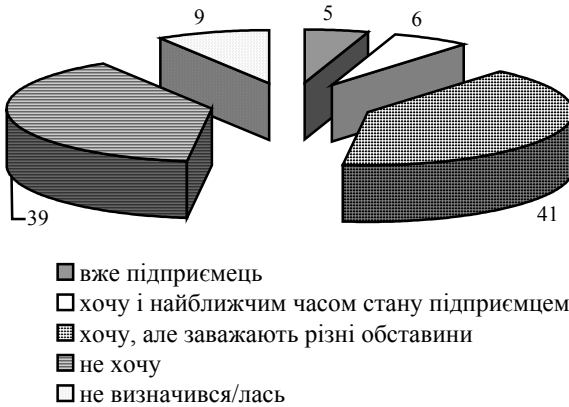

Рис. 3. Розподіл опитаних за варіантами відповіді на запитання щодо бажання стати підприємцем, відкрити власну справу, % («Молодь України», квітень 2010 р.).

У ході дослідження було здійснено також спробу визначити ті найсуттєвіші перепони, які, на думку молоді, стоять на заваді організації і розвитку власного бізнесу в Україні. Серед них молоді люди особливо виділили: відсутність первинного капіталу, необхідного для відкриття власної справи; складну й нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні; високі податки; і, вже меншою мірою, бюрократичні перепони та недостатній рівень знань (освіти) для організації власного бізнесу.

У рамках обстеження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» досліджувалися також міграційні установки молоді, у тому числі щодо трудової та навчальної міграції. Серед опитаних бажання навчатися за кордоном виявили 32 % (не мали такого бажання 57 %; а 11 % — не визначилися). Більшою виявилась частка тих молодих людей, які хотіли б тимчасово попрацювати за кордоном — їх серед опитаних було 45 % (дали негативну відповідь на це питання 44 %, не визначились із бажанням щодо тимчасової трудової міграції — 11 %). При цьому частка респондентів, які погодилися б на будь-яку роботу за кордоном («не важливо, за якою спеціальністю»), серед усіх бажаючих там попрацювати виявилась більшою, ніж частка тих, хто погодився б працювати в іншій країні лише за своєю спеціальністю.

На нашу думку, у доволі високій частці молодих осіб (особливо представників студентської молоді), які прагнуть поїхати за кордон на навчання або роботу, відбивається не лише загальна схильність молоді до більш активного набуття нових знань, навичок і вмінь, а й насамперед гострота проблем гідного застосування трудових і освітньо-професійних навичок у себе на батьківщині. Адже «...молоді, енергійні й рішучі люди поспішають видалитися з місцевостей, де панує застій і які не надають можливості розкрити свої здібності. З метою поліпшити свої умови вони переселяються у країни, де засоби до життя більш розкішні, а населення більш діяльне» [2, с. 387].

Показово, що позитивна установка на працю за кордоном та й на виїзд за межі України на постійне місце проживання в української молоді здебільшого обумовлені вищим рівнем життя в інших країнах та більш високими заробітками: понад 2/5 із тих, хто планує покинути батьківщину назавжди, послалися саме на вищий рівень матеріального добробуту за кордоном і майже 3/4 тих, хто планує тимчасово попрацювати за межами України, вказали на можливість більше заробити. Водночас другою за значущістю серед опитаних потенційних трудових мігрантів є група осіб, які посилаються на труднощі із пошуком роботи в Україні взагалі.

Висновки. Дослідження специфіки молодіжної економічної активності, які базуються на статистичному аналізі об'єктивної ситуації на ринку праці й у соціально-трудої сфері України, доцільно поєднувати із систематичним вивченням ціннісних і поведінкових орієнтацій молоді у цій царині.

В останні роки, порівняно з «піком» соціально-економічної кризи перехідного періоду, в країні чітко окреслились певні обнадійливі зміни, що стосуються поведінкових аспектів трудової і навчальної активності молоді. Йдеться, насамперед, про доволі високу навчальну активність молодих людей, усвідомлення ними ролі й значущості високого освітньо-професійного рівня для успішної зайнятості, добробуту і сходження в соціальній ієрархії суспільства, про прагнення молоді реалізувати свої фахові надбання на практиці, здебільшого — у вітчизняній національній економіці.

Серед проблемних моментів варто виділити, як і раніше, недостатній рівень володіння деякими інноваційними навичками, що особливо стосується досконалого знання іноземних мов, а також і низьку навчальну активність у частині постійного поповнення своїх знань та навичок, необхідних для роботи й саморозвитку. Відчувається також, з одного боку, невпевненість молоді (зокре-

ма, наймолодших вікових груп) у своєму найближчому майбутньому, а з іншого — дефіцит активності самих молодих людей та відгомін певних патерналістських настроїв у царині реалізації їх професійних орієнтацій та планів, зокрема, пов'язаних із пошуком підходящої роботи за спеціальністю, продуктивної зайнятості або ж із організацією власного бізнесу (останнє стосується і старших вікових груп молоді). Утім, слід визнати, що дана ситуація значною мірою обумовлюється негативною специфікою інституціонального середовища економіки в Україні, низькою у цілому результативністю державної молодіжної соціальної політики, а відтак — і зневірою окремих верств молоді щодо можливостей власними зусиллями змінити своє життя на краще.

Література

1. *Абашина О. В.* Підвищення рівня зайнятості молоді на регіональному ринку праці: дис. канд. екон. наук: 08.09.01 / НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. — Донецьк, 2006.
2. *Гіденс Е.* Соціологія / Пер. з англ. В.Шовкун, А. Олійник / Наук. ред. О. Іващенко. — К.: Основи, 1999. — 726 с.
3. *Заяць Т., Кравченко В.* Молодіжний сегмент ринку праці України: методологічні і методичні засади оцінки інтегрованості в національний ринок праці // Україна: аспекти праці. — 2003. — № 3. — С. 3—9.
4. Інтеграція молоді в сучасні економічні відносини: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2000 року). — К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. — 166 с.
5. *Курило І.* Зайнятість української молоді як основний чинник формування її сучасного соціально-економічного складу // Демографічні дослідження. — Вип. 25. — К.: Ін-т економіки, 2003. — С. 116—136.
6. *Лісогор Л.* Працевлаштування випускників в умовах економічної кризи // Демографія та соціальна економіка. — 2009. — №2(12). — С. 58—67.
7. Молодь на порозі самостійного життя / кер. авт. кол. Д. А. Дмитрук. — К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — 166 с.
8. *Онїкієнко В. В., Ткаченко Л. Г.* Молодіжний ринок праці України: проблеми та шляхи вирішення. — К.: РВПС України НАН України, Український інститут соціальних досліджень, 2003. — 160 с.
9. *Олійник М. В.* Динаміка соціальних орієнтацій молоді // Українське суспільство: десять років незалежності / За ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2001. — С. 492—498.
10. *Сорокин П.* Система соціології. — Т. 1. (Социальная аналитика). — Петроград: Издательское т-во «Колос», 1920. — 465 с.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2010 р.